

โทโฮ:

ดินแดนแห่งตำนานชาวบ้านญี่ปุ่น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*

โทโฮกุ

ข้าพเจ้าได้รับรู้เกี่ยวกับโทโฮกุ (Tohoku) ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1964 ปลายเดือนมิถุนายนปีนั้น ข้าพเจ้าเดินทางออกจากประเทศไทยเป็นครั้งแรก เพื่อไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา ข้าพเจ้าตัดสินใจแวะลงที่ประเทศญี่ปุ่นเพื่อเที่ยวก่อน 4 วัน เพื่อนรักของข้าพเจ้าคุณพิชัย ว่องศรี ซึ่งกำลังเรียนวิศวกรรมศาสตร์ อยู่ที่มหาวิทยาลัยโทโฮกุ (Tohoku University) เดินทางลงมาจากเมืองเซนได (Sendai) มารับข้าพเจ้าที่สนามบินฮานะดะ เมืองโตเกียว ข้าพเจ้ารับรู้เพียงว่าโทโฮกุเป็นดินแดนทางเหนือของเกาะฮอนชู เพื่อนของข้าพเจ้าอุทิศสัปดาห์ใช้เวลาเดินทางมาทางรถไฟหลายชั่วโมง เพื่อมาพบและพาข้าพเจ้าเที่ยวญี่ปุ่นครั้งแรกในชีวิต อีกอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้ารับทราบก็คือมหาวิทยาลัยโทโฮกุเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำของญี่ปุ่น เป็นหนึ่งในมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ 7-8 แห่งที่ตั้งขึ้นในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เรียกว่า Imperial University และเพื่อนของข้าพเจ้าก็มีความพอใจกับมาตรฐานที่สูงของมหาวิทยาลัย

เรื่องโทโฮกุเลื่อนไปจากความทรงจำ จนกระทั่งเมื่อ 5 ปีที่แล้ว ค.ศ. 1986-1987 ข้าพเจ้ามาสอนที่มหาวิทยาลัยโตเกียว ได้อ่านทราบว่าโทโฮกุเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่น แต่ขณะเดียวกันก็มีสภาพทางเศรษฐกิจที่ล้าหลังกว่าภาคอื่น ๆ ของญี่ปุ่นทั้งหมดด้วย

เมื่อข้าพเจ้าเดินทางมาอยู่ประจำที่ญี่ปุ่นครั้งที่สองที่ National Museum of Ethnology เมืองโอซาก้า ค.ศ. 1990-1991 คำถามแรก ๆ ที่ข้าพเจ้าถามคุณยูกิโอะ ฮายาชิ (Yukio Hayashi) นักวิจัยประจำพิพิธภัณฑ์คือ “หากเราต้องการดูประเพณีโบราณของญี่ปุ่น เราจะดูได้ที่แถบไหนของประเทศ?” “จังหวัดอิวาเต้ (Iwate) ในเขตโทโฮกุ” คุณฮายาชิ ตอบ ข้าพเจ้าได้แต่เพียงคิดว่า ทำอย่างไรจะไปได้ถึงที่นั่น

ข้าพเจ้ามีโอกาสเดินทางไปภาคโทโฮกุของประเทศญี่ปุ่น เพราะได้รับเชิญจากศาสตราจารย์ อะกิระโนซากิ (Akira Nozaki) แห่งมหาวิทยาลัยโทโฮกุ-

* รองศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กักกูอิน (Tohoku Gakuin University) คณะเศรษฐศาสตร์ ท่านศาสตราจารย์ผู้สนใจเรื่องบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO's) ในการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะแนวคิดการพัฒนาชนบทแบบพุทธ ท่านเคยศึกษาการพัฒนาชนบทในประเทศศรีลังกาแล้ว และขณะนี้กำลังจะศึกษาระณีของประเทศไทย ท่านกล่าวเชิญผ่านทางคุณฮายาชิ และให้รายละเอียดมาด้วย ว่าอยากจะทำข้าพเจ้าไปเยือนเมืองโทโน (Tono) ในจังหวัดอิวาเตะ ดินแดนที่มีชื่อว่าเต็มไปด้วยตำนานชาวบ้าน มีนักมานุษยวิทยาญี่ปุ่นสมัยแรก ช่วงต้นศตวรรษนี้คนหนึ่ง ชื่อ คุนิโอะ ยานางิตะ (Kunio Yanagita 1875-1962) รวบรวมตำนานเหล่านี้ไว้ คุณฮายาชิบอกข้าพเจ้าว่าท่านยานางิตะเปรียบได้เสมือน “พระยาอนุমানราชธน” ของญี่ปุ่น ข้าพเจ้ารีบรับคำเชิญของท่านอาจารย์โนซากิทันที

วันที่ 26 พฤษภาคม 1991 เวลา 17.40 น. ข้าพเจ้ากับลูกสาวขึ้นเครื่องบิน ANA เที่ยวบินที่ 739 บินจากโอซาก้าถึงเซนได ศูนย์กลางของภาคโทโฮกุ ปลายเดือนพฤษภาคมเป็นช่วงเริ่มเข้าหน้าฝนของญี่ปุ่น ทำให้เราพบกับปัญหาเล็กน้อย มีเสียงประกาศว่าเครื่องบิน ANA เที่ยวบิน 739 อาจไม่สามารถลงที่เซนไดได้เพราะอากาศไม่ดีอาจต้องไปลงที่สนามบินฮานะดะ โตเกียวแทน หมายความว่าห่างไปจากเซนไดประมาณ 300 กิโลเมตร หลังจากบินมาประมาณเกือบ 1 ชั่วโมง เครื่องบินก็ลดระดับลง เราได้ยินเสียงประกาศว่าเครื่องกำลังจะลงที่เซนได ฝนตกค่อนข้างมาก เครื่องบินผ่าเมฆที่บอญานาน พอพ้นเมฆ เครื่องก็อยู่ระดับต่ำมาก บินอยู่เหนือทะเลมุ่งเข้าสู่ฝั่ง ข้าพเจ้าเพิ่งทราบเดี๋ยวนั้นเองว่าเซนไดอยู่ใกล้ทะเลมากที่สุด เมืองเครื่องบินถึงฝั่งก็เกือบถึงสนามบิน ทั้งหมดใช้เวลาบินเพียง 1 ชั่วโมง 10 นาที จากโอซาก้าถึงเซนได เราโชคดีมากที่ไม่ต้องไปคอยที่ฮานะดะ วันนั้นเราไปถึงสนามบินเซนได 19.10 น. พอลงถึงสนามบินก็รู้สึกว่ามีค้ำ อีกทั้งไม่มีแสงไฟใด ๆ รอบ ๆ เลย แสดงว่าสนามบินอยู่ห่างจาก

เมืองมากที่สุด

เซนไดอากาศหนาวกว่าโอซาก้ามาก อาจเป็นเพราะว่าฝนตกด้วย จากอากาศร้อนคล้ายเขตรอบปีกร เราพบกับอากาศหนาวเย็น ลี้นอกชนสัตว์มีประโยชน์ขึ้นมาทันที ท่านอาจารย์โนซากิมารอรับพาขับรถผ่าสายฝนกว่าครึ่งชั่วโมงไปบ้านของท่านนอกเมืองเซนได ระหว่างทางเราก็ได้รับทราบที่เซนไดเป็นเมืองหลวงของจังหวัดมียากิ (Miyagi) จังหวัดหนึ่งของภาคโทโฮกุ เซนไดมีประชากรเกือบ 1 ล้านคน เป็นเมืองใหญ่ที่สุดของภาคนี้ ภาคโทโฮกุมีประชากรประมาณ 10 ล้านคน หรือประมาณ 8% ของประชากรทั้งหมดของญี่ปุ่น แต่มีเนื้อที่ถึง 18% ของเนื้อที่ของประเทศ เป็นภาคที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำที่สุดบนเกาะฮอนชู ประชากรของภาคโทโฮกุทำการเกษตร ป่าไม้ และเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะวัวและม้า ปลุกข้าว แอปเปิ้ล และเชอร์รี่ เมืองเซนไดเล็กกว่าเมืองซัปโปโร (Sapporo) บนเกาะฮอกไกโด ซึ่งมีประชากรกว่า 1.5 ล้านคน เซนไดจึงเป็นเมืองใหญ่ที่สองในประเทศญี่ปุ่นเหนือโตเกียว

ปัญหาของภาคโทโฮกุก็คือไม่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นภาคคันโต (Kanto) คือแถบเมืองโตเกียว หรือภาคคันไซ (Kansai) คือแถบเมืองโอซาก้า-เกียวโต การพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านเลยภาคนี้ไป จึงเป็นเพียงแหล่งผลิตอาหารและส่งแรงงานให้โตเกียว ในสมัยช่วงสงครามโลกครั้งที่สองรัฐบาลเคยย้ายโรงงานทำอาวุธมาไว้ในภาคนี้ และในช่วงหลังสงครามมีอุตสาหกรรมผลิตกลองดำรูปสิ่งทอสังเคราะห์ และแผงไอซีบ้าง

โทโน

วันรุ่งขึ้นอาจารย์โนซากิพาข้าพเจ้ากับลูกสาวศาสตราจารย์ โยชิเตรุ อิวาโมโต (Yoshiteru Iwamoto) อาจารย์มาชิโกะ มาสุมูระ (Machiko Masumura) อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโทโฮกุกักกูอิน เดินทางโดยรถยนต์ไปเมืองโทโน เรา

ใช้เวลาเดินทางทั้งหมด 3 ชั่วโมง ใช้เส้นทางโทโฮกุเอ็็กเพรสเวย์จากเซนไดไปถึงเมืองคิตาคามิ (Kitakami) 110 กิโลเมตร และจากคิตาคามิใช้เส้นทางเลขที่ 107 ไปอีก 60 กิโลเมตรถึงหมู่บ้านมาซุซาวา (Masuzawa) แล้วใช้เส้นทางเลขที่ 283 ไปอีก 20 กิโลเมตร รวมเป็นระยะทาง 190 กิโลเมตร ตลอดเส้นทางเรานำน้ำจิ้งจอก สลับกับทุ่งหญ้า ระยะทางช่วงหลังเป็นภูเขาตลอด และน้ำจิ้งจอกมีลักษณะเป็นชั้นบันได เช่นที่พบในตอนเหนือของเกาะลูซอน และเกาะบาหลี เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีสวนเกษตรกรรมจริง ๆ มีชนบทจริง ๆ ต่างกับความรู้สึกเวลาเดินทางโดยรถไฟชิงกันเซ็นระหว่างโอซาก้ากับโตเกียวที่รู้สึกว่าญี่ปุ่นมีแต่เมืองตลอดระยะทาง จะหาที่ว่างทำเกษตรกรรมแทบไม่มี โทโฮกุให้ความรู้สึกอีกชนิดหนึ่ง ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีชนชั้นชวานาและมีชนบทด้วย

ศาสตราจารย์ โยชิเดรุ อิวาโมโต เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของภาคโทโฮกุ และกำลังค้นคว้าเรื่องความคิดของคุนิโอะ ยานางิตะ กล่าวกันว่าท่านเป็นนักเศรษฐศาสตร์ญี่ปุ่นคนเดียวที่เชี่ยวชาญเรื่องภาคโทโฮกุ เขียนหนังสือมาแล้วเกือบ 10 เล่ม ท่านอายุประมาณ 55 ปี เนื่องจากปัจจุบันท่านกำลังค้นคว้าเรื่องความคิดของยานางิตะ ท่านจึงต้องให้ความสนใจกับเรื่องวัฒนธรรมชาวบ้านมาก เมื่อครั้งที่ท่านไปสอนต่างประเทศ เขาจึงแนะนำตัวท่านว่าเป็นนักชาติพันธุ์วิทยา (Ethnologist) ไม่ใช่ นักเศรษฐศาสตร์ ท่านเคยสอนวิชาว่าด้วยคุนิโอะ ยานางิตะ ที่มหาวิทยาลัย British Columbia ในแคนาดา และวิชาเอกสารประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัย University of Washington โดยสอนเป็นภาษาญี่ปุ่น ทั้ง 2 แห่ง ขณะนี้ท่านสอนวิชาประวัติศาสตร์ความคิดทางเศรษฐกิจ ท่านพูดภาษาอังกฤษไม่คล่องแต่ฟังเข้าใจ เราจึงสนทนากันผ่านอาจารย์มาสุมุระ และอาจารย์โนซากิ ท่านอาจารย์อิวาโมโตเป็นตัวแทนที่นำประทับใจของนักวิชาการท้องถิ่นของญี่ปุ่น นัก-

วิชาการต่างชาตินั้นมักได้พบปะสนทนาเพียงกับนักวิชาการระดับชาติของญี่ปุ่น ที่มหาวิทยาลัยในโตเกียว เกียวโต หรือโอซาก้า ไม่ค่อยมีโอกาสได้พบกับนักวิชาการท้องถิ่น ข้าพเจ้าตั้งใจมากที่ได้พบท่านอาจารย์อิวาโมโต สนทนากับท่านนาน บนรถทั้งขาไปและกลับ และได้พักผ่อนด้วยกัน 1 คืน ที่เมืองโทโน ข้าพเจ้าประทับใจที่ท่านอาจารย์อิวาโมโตค้นคว้าเรื่องของท้องถิ่น และค้นคว้าลึกซึ้งจนเป็นผู้เชี่ยวชาญ ข้าพเจ้าพบอาจารย์อีกหลายท่านที่มหาวิทยาลัยโทโฮกุก็กุกุอิน หลายท่านมีความสามารถ แต่ทุกท่านก็ทำเรื่องญี่ปุ่นโดยทั่วไป ไม่มีท่านใดค้นคว้าเรื่องของท้องถิ่น การค้นคว้าเรื่องของท้องถิ่นอาจไม่มีเงินทุนสนับสนุน ไม่มีชื่อเสียงในระยะแรก แต่ทุกคนก็ยอมรับว่าเดี๋ยวนี้อาจารย์อิวาโมโตเป็นนักวิชาการที่เด่นที่สุดของมหาวิทยาลัยโทโฮกุก็กุกุอิน คณะเศรษฐศาสตร์ เพื่อนอาจารย์แนะนำเขากับแขกด้วยความภูมิใจ **“นี่คือนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของภาคโทโฮกุ... นี่คือนักผู้เชี่ยวชาญเรื่องความคิดของคุนิโอะ ยานางิตะ”** ท่านอาจพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ไม่เหมือนนักเศรษฐศาสตร์อีกหลายคนของมหาวิทยาลัยโทโฮกุก็กุกุอิน แต่นั่นไม่ใช่สิ่งสำคัญนัก ทุกคนรวมทั้งแขกที่มาเยือนทราบดีว่า ท่านอาจารย์อิวาโมโต มีคุณูปการต่อวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ของญี่ปุ่น อาจารย์อิวาโมโตจบเศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยโทโฮกุของรัฐ (คนละแห่งกับโทโฮกุก็กุกุอิน ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของเอกชน) ศึกษาต่อมาสายสำนัก Uno เป็นลูกศิษย์ศาสตราจารย์ คิชิจิ นาคามุระ (Kichiji Nakamura) ศึกษาสาขาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจญี่ปุ่น โดยเริ่มจากการศึกษาอุตสาหกรรมใหม่ในจังหวัดนางาโน (Nagano) ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 แล้วมาศึกษาเรื่องการจับปลาซัลมอนในจังหวัดอิวาเต้ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 จนถึงปัจจุบัน อาจารย์อิวาโมโตใช้เอกสารของหมู่บ้านในการค้นคว้าและออกสำรวจถึงท้องถิ่นด้วยตัวเอง เมื่อข้าพเจ้าเอ่ยชื่ออาจารย์อิวาโมโต อาจารย์ที่อื่นในญี่ปุ่นก็

รู้จักงานของท่าน

อาจารย์มาชิโกะ มาสุมูระ เพื่อนร่วมเดินทางของคณะเราอีกคนหนึ่ง เป็นอาจารย์สตรี เธอจบมาจากมหาวิทยาลัย Chuo ในโตเกียว ขณะนี้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ เธอเคยมาเมืองไทยและสนใจเรื่องเมืองไทย พูดภาษาอังกฤษได้ สุภาพ นุ่มนวล เธออายุเพียง 30 กว่า ๆ ยังมีอนาคตอีกไกล ตลอดทางเธอกับลูกสาวข้าพเจ้าคุยกันได้อย่างดี เป็นที่น่าประทับใจที่เธอให้ความสนใจชาวต่างชาติอย่างมาก

เราไปถึงโทโนประมาณบ่าย 2 โมง ยังเข้าที่พักไม่ได้ จึงไปนั่งรถเที่ยวชม โทโนเป็นเมืองในหุบเขา เป็นเมืองเล็กมีประชากรเพียง 40,000 คน ในอดีตเป็นตลาด เป็นเมืองชุมทาง และมีปราสาทของเจ้าครองแคว้นขนาดเล็กตระกูลนัมบุ (Nambu) แต่เดิมจะเดินทางมาถึงต้องใช้ม้า เพราะต้องข้ามภูเขา จึงเลี้ยงม้ากันมากแถบนี้ ในสมัยโบราณจริง ๆ นั้น แถบโทโฮกุเป็นที่อยู่ของชนเผ่าไอนุ (Ainu) พวกนี้ปลูกข้าวมีลีสต์ จับปลาซัลมอนและล่าหมีป่า มีแต่ภาษาพูด ไม่มีอักษร มักย้ายถิ่นตามฤดูกาล ต่อมาชนเผ่าญี่ปุ่นจึงรุกรานขึ้นมาจากทางใต้ คนญี่ปุ่น

ม้าและสตรีในเรื่อง "ไอชิรา ซามะ"

หลักหินที่เป็นเทพแห่งภูเขา

ปลูกข้าว ปลูกหลักอยู่กับที่ พวกไอนุถอยร่นไปทางเหนือ ตำนานชาวบ้านแห่งโทโนมีเรื่องเล่ามากมายว่า หญิงสาวชาวญี่ปุ่นหนีไปจากหมู่บ้าน ต่อมาก็ค้นไปพบในภูเขา เธอเล่าว่าถูกชายแปลกหน้ารูปร่างใหญ่โตลักพาไป ตาของเขาดูน่ากลัวต่างจากของชาวญี่ปุ่นมาก เดี่ยวนี้เธอเป็นภริยาของเขาแล้ว พวกเขาจะมาชุมนุมกันเป็นครั้งคราว คนที่ไปพบก็กลัวรีบหนีมา อาจารย์อิวาโมโตอธิบายว่าชายแปลกหน้านั้นคงจะเป็นพวกไอนุนั่นเอง

รอบ ๆ เมืองโทโนเป็นภูเขา อาจารย์โยชิคาอิพาเราขับรถลัดเลาะไปทางซรุระเหมือนวิ่งอยู่ในป่าจริง ๆ อากาศเดือนพฤษภาคม ชุ่มชื้น ต้นไม้สีเขียวชอุ่ม ระหว่างทางเราได้รับคำอธิบายว่าภูเขาเหล่านี้มีเทพธิดาประจำที่นั่น และพวกเธออีกหากผู้มาเที่ยวเป็นผู้หญิงและสวยกว่าเธอ จึงมีเรื่องเล่าว่าพวกสาว ๆ จะต้องระวังตัวให้ดี ไม่ควรมาเที่ยวภูเขา ในตำนานแห่งโทโน (Tono Monogatari) ที่รวบรวมโดยคูนิจิโอะ ยานางิตะ มีเรื่องเล่าว่ามีเทพธิดาคนหนึ่งมีลูกสาว 3 คน ได้สัญญาว่าลูกสาวจะให้ภูเขาที่ดีที่สุดกับลูกที่ฝันสวยงามที่สุด ตกตึกสงัดก็มีดอกบัวลอยมาจากสวรรค์และมาหยุดอยู่บนอกของพี่สาวคนโตสุด

ลูกสาวคนเล็กสุดซึ่งตื่นเป็นช่วง แอบหยิบดอกบัว มาวางบนอกของเธอ เธอจึงได้รับภูเขาที่ดีที่สุด คือ ภูเขาฮายาชิเน (Hayaschine) ส่วนพี่สาวอีก 2 คน ได้รับภูเขารอคกุชิ (Rokkoushi) และภูเขาอิชิกามิ (Ishigami) ท่านอาจารย์ในซากิได้พาเราขับรถออกทางสวยงาม ใต้ภูเขาสูงชันเรื่อย แต่ก็เส้นทางสบายไม่ชันเลย มองไปไกลเห็นหมอกปกคลุมยอดเขา มีทุ่งหญ้ากว้าง ไม่มีบ้านเรือน บรรยากาศคล้ายในทวีปยุโรป แบบออสเตรเลีย หรือสวิตเซอร์แลนด์ เป็นภูมิประเทศที่งามที่สุดในญี่ปุ่นที่ข้าพเจ้าได้เห็นมา เพื่อนร่วมเดินทางบอกเราว่าภูมิประเทศของเกาะฮอกไกโดก็จะเหมือนกันเช่นนี้ ข้าพเจ้ากับลูกสาวเคยไปเที่ยวแถบตอนกลางของเกาะฮอนชู แถบที่เรียกว่า Japanese Alps ในจังหวัดนางาโน (Nagano) ที่นั่นก็มีภูเขามากมายสลับบ้างซ้อน แต่ภูมิประเทศก็ไม่เหมือนทางขึ้นภูเขาฮายาชิเน เพราะที่แถบ Japanese Alps เราขับรถไปตามซอกภูเขา มองไม่เห็นไกล แต่ที่นี่เป็นที่ราบกว้างใหญ่บนภูเขา มองไปได้สุดสายตา บางช่วงข้างทางมีม้าและวัวจำนวนมาก เลี้ยงแบบปล่อยให้หากินกันเอง มีรั้วลวดหนามล้อมรอบ เราได้รับคำอธิบายว่าสัตว์เลี้ยงเหล่านี้เป็นพันธุ์ที่มาจากต่างประเทศ เมื่อเราขึ้นไปถึงระดับสูงประมาณ 1,400 เมตร ก็ถึงหมอกพอดี เป็นความรู้สึกลึกลับที่ว่าเราได้ขึ้นมาสูงจนหมอกปลิวมาถูกตัว อากาศเย็นจนหนาว เราถ้ำรูปกันหลายใบ เป็นอันสุดทางขึ้นต่อไปไม่ได้เพราะถนนถูกหมอกปกคลุมหมด ยอดเขาฮายาชิเนนั้น สูง 1,913 เมตร ด้วยทัศนวิสัยเช่นวันนั้น เราก็ขึ้นได้สูงเพียงแค่นั้น และเนื่องจากมีหมอกปกคลุม เราก็ไม่มีโอกาสมองเห็นยอดภูเขาฮายาชิเน หรือเทพธิดาผู้พิทักษ์

ลงมาจากภูเขา เราก็มาดูธารน้ำ ตำนานแห่งโทโน ระบุว่า ใต้ธารน้ำบางแห่งมีผิวน้ำที่มีชื่อ Kappa Kappa ตัวคล้ายคนแคระสี่ระยะล้านและแบน มีเรื่องเล่าว่าตัว Kappa ขึ้นมาดูดน้ำลงไปได้น้ำ ขึ้นมาแอบเป็นสามีของสาวชาวบ้าน เราได้ไปดูน้ำวนที่ธารน้ำ

แห่งหนึ่ง เป็นที่ซึ่งเล่ากันสืบมาว่า Kappa ขึ้นมาปรากฏตัว โทโนเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยประวัติปริศมหลายแยกถนนมีหินสลักเป็นรูปคน เราก็ได้รับคำอธิบายว่าพระองค์นั้นองค์นี้แห่งศาสนาพุทธเคยมาจุดศ หรือบางทีก็มีคำอธิบายว่าเป็นหินสลักสมมุติแทนองค์พระภูมิเจ้าที่ วิญญาณที่ปกป้องรักษาป่าเขาบางทีก็มี Torii เก่า ๆ สัญลักษณ์ของศาสนาชินโตตั้งอยู่ คำอธิบายก็คือว่าเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าในอดีต เราอาจสรุปได้ว่าทุกหนทุกแห่งในโทโนมีวิญญาณสิงสถิต วิญญาณเหล่านี้เป็นวิญญาณของเทพแห่งท้องถื่น มีเรื่องเล่าขานกันมาแต่ปางก่อนถึงประวัติของวิญญาณแต่ละดวง บางเรื่องก็ปรากฏในหนังสือตำนานแห่งโทโนที่คูนิโอะ ยานางิตะ รวบรวมไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1910 นอกจากนี้ในโรงแรมที่พัก ข้าพเจ้ายังเห็นมุมที่บูชาขนาดใหญ่ มีการบูชาด้วยเศษของชายอีกด้วยจำนวนมากนับเป็น 10 ที่เดียว

คำถามข้อหนึ่งของข้าพเจ้าคือ วิญญาณแห่งท้องถื่นเหล่านี้เกี่ยวข้องกับศาสนาชินโต ? ข้าพเจ้าถามคำถามนี้กับนักวิชาการญี่ปุ่นหลายท่าน คำตอบที่ได้ก็คือชินโตเป็นศาสนาของรัฐของจักรพรรดิไม่เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับความเชื่อท้องถื่น แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่าคงมีความพยายามที่จะรวมเอาวิญญาณแห่งท้องถื่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชินโต อยู่ภายใต้เทพเจ้าของชินโต

นอกเหนือจากเรื่องเทพเจ้าแห่งธรรมชาติ ตำนานแห่งโทโน ของท่านคูนิโอะ ยานางิตะ ยังมีเรื่องอีกมากมายของชาวบ้านธรรมดา ๆ ตำนานว่าด้วยเรื่องราวเหล่านี้ โดยมีอ้างอิงถึงสถานที่เฉพาะและตัวบุคคลเฉพาะ หลายเรื่องก็ฟังเสมือนเพิ่งเกิดขึ้นรับทราบมาผ่านทางนายเคียวเซกิ ซาซากิ (Kyōseki Sasaki 1886-1933) ปัญญาชนแห่งโทโน และนายซาซากิ เล่าให้ท่านยานางิตะฟังอีกต่อหนึ่ง เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องของชีวิตธรรมดา ๆ ของชาวบ้าน การต่อสู้กับธรรมชาติ ความใฝ่ฝันจะร่ำรวย การทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ความตายและโลกของคนตาย คน

ตายมาเยี่ยมเยียนลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ คนกับสัตว์ เช่น กับม้าและสุนัขจึงจอก ตำนานแห่งโทโนเล่าเรื่องเหล่านี้อย่างธรรมดา ทำให้เห็นว่าชีวิตของคนธรรมดา เป็นชีวิตที่ดีสงบ อยู่รวมเป็นชุมชน สิ่งนี้เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมของชนชาติ เนื่องจากโทโนเป็นดินแดนที่ห่างไกลความเจริญ จึงเป็นไปได้มากว่า มีโอกาสที่จะรักษาดำเนินการเหล่านี้ไว้ได้นาน และในรูปแบบเดิมมากกว่าที่อื่น จนกระทั่งท่านยานาจิตะ มาค้นพบ และนำไปรวบรวมเขียนขึ้นใหม่ในภาษาที่สละสลวย จนเป็นที่รู้จักทั่วญี่ปุ่น เมื่อเอ่ยถึงโทโนหรือยานาจิตะ คนญี่ปุ่นทั่วไปก็จะรู้จัก และที่พิพิธภัณฑ์แห่งเมืองโทโนซึ่งเราได้ไปเที่ยวชมในวันรุ่งขึ้น ก็จัดพิพิธภัณฑ์โดยเน้นเรื่องตำนานพื้นบ้านนี้ โดย

คุนิโอะ ยานาจิตะ

คนญี่ปุ่นคงจะไม่รู้จักและไม่ซาบซึ้งกับความหมายของโทโน ถ้าไม่มีท่านคุนิโอะ ยานาจิตะ (1875-1962) ในส่วนของข้าพเจ้าก็คงไม่รู้จักท่านยานาจิตะ ในชั่วเวลาอันสั้น หากปราศจากท่านศาสตราจารย์ โยชิเดรุ อิวาโมโต นับเป็นโชคมหาศาลของข้าพเจ้าที่ท่านอาจารย์จะอภิระ โนซากิได้กรุณาชวนท่านศาสตราจารย์อิวาโมโตไปด้วย คืนวันนั้นที่โรงแรม

ทำออกมาเป็นวิดีโอและภาพยนตร์

โทโนยังเป็นดินแดนแห่งพิธีกรรมโบราณด้วย พิธีกรรมเหล่านี้มักจะเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น พิธีเทนยีนมัสสุริ (Tenjin) ซึ่งเรียกกันว่าระบำสิงห์โต แต่จริง ๆ แล้วเป็นระบำกว้าง ผู้ชายจะใส่หน้ากากมีเขากว้างแล้วเดินรำกับเด็ก 5-6 คน เด็กเหล่านี้จะแกว่งดาบไปมาเข้ากับขลุ่ยเสียงสูง

คำวันนั้นที่โทโน เราพักในโรงแรมแบบญี่ปุ่นของเทศบาลชื่อซุยโคเอน (Suikoen) อยู่บนเนินเขาสูงนอกเมือง ส่วนหนึ่งของโรงแรมคือบ้านชาวนาแบบโบราณเรียกว่าแบบมางาริยะ (Magariya) เราโชคดีได้พักในส่วนนั้น

ซุยโคเอนที่โต๊ะอาหารและที่ห้องพัก ข้าพเจ้ามีโอกาสสัมภาษณ์ท่านศาสตราจารย์ถึงความคิดและงานของท่านยานาจิตะ ทั้งนี้ด้วยความอนุเคราะห์เป็นล่ามภาษาของท่านอาจารย์โนซากิ และอาจารย์มาสุมุระ

ท่านยานาจิตะคือผู้เขียนหนังสือตำนานแห่งโทโน (Tono Monogatari) ท่านเกิดในตระกูลมัทสึโอะกะ (Matsuoka) บิดาเป็นนักวิชาการและเป็นพระในศาสนาชินโต สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยโตเกียว ใน ค.ศ. 1900 แต่งงานกับหญิงสาวผู้ร่ำรวยในตระกูลยานาจิตะและมาใช้สกุลของฝ่ายภรรยา เนื่องจากมีฐานะดี ยานาจิตะจึงเดินทางมาก เคยทำราชการช่วง ค.ศ. 1900-1919 ต่อมาออกมาทำงานหนังสือพิมพ์ ช่วง ค.ศ. 1923-1930 เป็นผู้สนใจบทกวีและอักษรศาสตร์ เขาเขียนเรื่องต่าง ๆ ในตำนานแห่งโทโนจากคำบอกเล่าของนายเคียวเซกิ ซาซากิ ใน ค.ศ. 1909 เขาเดินทางไปโทโน และใน ค.ศ. 1910 พิมพ์หนังสือตำนานแห่งโทโน 350 เล่มส่วนใหญ่แจกญาติและเพื่อน หนังสือเล่มนี้กลายเป็นคลาสสิกในเรื่องตำนานชาวบ้านญี่ปุ่น ปัจจุบันแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วโดยนายโรนัลด์ เอ มอร์ส (Ronald A. Morse) พิมพ์โดยมูลนิธิญี่ปุ่น (The Japan Foun-

dation) ชื่อ The Legends of Tono (1975) ท่าน ยานาจิตะเขียนหนังสือทั้งหมดประมาณ 100 เล่ม และบทความประมาณ 1,000 ชิ้น

ยานาจิตะอยู่ในตระกูลคนชั้นสูง ดำเนินชีวิต แบบตะวันตก แต่สนใจชีวิตชาวบ้านญี่ปุ่น

แก่นความคิดของยานาจิตะคือ ค้นหาส่วนของความเชื่อและประเพณีโบราณที่อธิบายลักษณะเด่นพิเศษประจำชาติญี่ปุ่น เป็นที่น่าสังเกตว่าในการพยายามที่จะหาลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมของชาติใดชาติหนึ่ง มักค้นหาที่ความเชื่อและประเพณีของชาวบ้านชาวนาชนบท ชาวบ้านชาวนาธรรมดา ครอบครัว และชุมชนหมู่บ้านนี้แหละคือพื้นฐานโดยธรรมชาติที่สุดของสังคมและวัฒนธรรมของชาติใด ชาติหนึ่ง เกิดโดยธรรมชาติ มีมาช้านาน ไม่เปลี่ยนแปลง ต่างกับสังคมและวัฒนธรรมของพ่อค้าของผู้ปกครอง วัฒนธรรมเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลง หรือมีส่วนของวัฒนธรรมต่างชาติเจือปน การค้นพบตำนานชาวบ้านแห่งโทโนของยานาจิตะเป็นที่ชื่นชอบ เข้าถึงจิตใจของคนญี่ปุ่นก็เพราะเหตุนี้ คือเป็นการบรรยายลักษณะธรรมดา ๆ ของชาวบ้าน เช่น ความเชื่อเทพ ผี ความประทับใจในความงามและความกลัวภัยอันตรายของธรรมชาติ ความผูกพันในครอบครัว และชุมชน ความอิจฉาริษยาในบางครั้งระหว่างพี่น้อง ฯลฯ ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของชาวญี่ปุ่น เป็นส่วนที่ชาวญี่ปุ่นทุกคนมีอยู่ เป็นส่วนลึกสุดภายในจิตใจ

การค้นหาส่วนที่อธิบายลักษณะเด่นพิเศษของชาติเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองและสังคม ยานาจิตะมีความคิดโน้มเอียงไปทางด้านชาตินิยมและพระเจ้าจักรพรรดินิยม (Tennoism) ซึ่งเป็นแนวคิดนำในญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ท่านศาสตราจารย์ อิวาโมโต กล่าวไว้ในแก่นนี้ยานาจิตะควรต้องถูกวิจารณ์ เราจะเห็นได้ว่าลัทธิฝ่ายขวา เช่น แนวคิดของ Ikki Kita (1883-1937) หรือลัทธินาซี ต่างก็ให้ความสำคัญแก่ลักษณะพื้นฐานธรรมดาของประชาชนยัง

(Carl Gustav Jung 1875-1962) นักจิตวิทยาวิเคราะห์เรื่องนามได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะต้นแบบโบราณ (archetype) ของชนชาติเป็นพลังผลักดันการเคลื่อนไหวของมวลชนที่สำคัญมาก บางครั้งลักษณะนี้ถูกเก็บกดไว้ในจิตใต้สำนึกของชนชาติ หากค้นพบและประกอบขึ้นมาใหม่ก็จะเป็นอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับความรู้สึกนึกคิดของมวลชน และผลักดันพลังร่วมของมวลชน ลักษณะพื้นบ้านของชาวญี่ปุ่นในตำนานแห่งโทโนและดินแดนเขตเก่าแก่อย่างโทโนและโทโฮกุ จึงเป็นฐานอย่างดีของความคิดและพลังอนุรักษ์นิยมของญี่ปุ่น และในเขตโทโนนี้พรรค LDP (Liberal Democratic Party) ก็ครองความเหนือกว่าพรรคอื่นอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การบูชาลักษณะต้นแบบโบราณก็ไม่หมายความว่า จะโน้มเอียงไปสู่การนับถืออุดมการณ์ชาตินิยมที่รุนแรงหรือทหารนิยมทุกกรณี เพียงแต่ว่ามีอันตรายเช่นนั้นอยู่ แต่ในกรณีของรัสเซียมีการผสมลักษณะต้นแบบโบราณของชุมชนหมู่บ้าน (mir) กับความคิดเสรีนิยมของตะวันตกในแนวคิดแบบประชานิยม (Populism) แทนที่จะผสมลักษณะต้นแบบโบราณกับทหารและพระเจ้าจักรพรรดิ เช่นในญี่ปุ่น ในรัสเซียก่อนการปฏิวัติ 1917 การเน้นความพิเศษของการเป็นรัสเซียจึงเป็นส่วนสำคัญของอุดมการณ์สังคมนิยมเสรีของพวกนารอดนิกที่ต้องการกระจายอำนาจและทรัพยากรให้กับชุมชนหมู่บ้านและชาวบ้านธรรมดา หรือแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทย ปัจจุบันที่ต้องการรื้อฟื้นจิตสำนึกของชุมชนเพื่อการต่อสู้ของชาวบ้าน การพัฒนาชนบท และการพัฒนาประเทศ ยุ่งเองให้ข้อสังเกตไว้ว่า ลักษณะต้นแบบโบราณ (archetype) มีสิ่งต่ำสุดและสูงสุด มีทั้งเลวและดีอยู่ในลักษณะต้นแบบนั้น ดังนั้นในระยะแรกจึงยังระบุไม่ได้ว่าการรื้อฟื้นลักษณะต้นแบบจะเป็นสิ่งบวกหรือลบในท้ายที่สุด (C.G. Jung, Essays on Contemporary Events, 1947)

อะกิระ โนซากิ

ข้าพเจ้าและลูกสาวมีโอกาสได้ไปโทโน ได้สัมผัสตำนานชาวบ้านญี่ปุ่น ก็เพราะศาสตราจารย์อะกิระ โนซากิ (Akira Nozaki) ยิ่งกว่านั้นเรายังได้รับเกียรติให้พักที่บ้านของท่าน 4 คืน ก่อนและหลังจากโทโน เราจึงได้รู้จักกับครอบครัวของท่านอย่างลึกซึ้ง เป็นประสบการณ์และความรู้สึกในชีวิตที่มีค่า

ศาสตราจารย์ โนซากิ อายุประมาณ 45 ปี จบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยโทโฮกุของรัฐ สอนวิชาพัฒนาเศรษฐกิจที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโทโฮกุทุกกอน ภารกิจบวชบรรพตคตญี่ปุ่นยุคกลาง ไม่ได้ทำงาน อาจารย์โนซากิมีนุตรชาย 2 คน อายุประมาณ 15 คนหนึ่ง และ 11 คนหนึ่ง

บ้านของอาจารย์โนซากิอยู่นอกเมืองเซนได ขับรถประมาณ 20 นาที เป็นบ้าน 2 ชั้น อยู่ในภูมิภาคที่สวยงาม ล้อมรอบด้วยภูเขา ภายในบ้านตกแต่งง่าย ๆ ประดับด้วยเครื่องใช้และสิ่งของจากประเทศด้อยพัฒนา เช่น ผ้าจากศรีลังกา หมวกจากกัมพูชา เครื่องจักสานจากไทย ฯลฯ ท่านให้ข้าพเจ้าและลูกสาวพักในห้องญี่ปุ่นติดกับห้องรับแขก ในห้องที่เราพักมีทีวี มีโต๊ะเตี้ยแบบญี่ปุ่น ซึ่งใช้เวลารับประทานอาหารได้ด้วย และมีหิ้งบูชา มีผลไม้เกรฟฟรุท (Grapefruit) วางบูชาอยู่ 3 ใบ

ความพิเศษของครอบครัวนี้คือ เป็นครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธนิกายนิชิเรนโซชู (Nichiren Shoshu) ซึ่งคงจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้ทุกคนในครอบครัวนี้มีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้อื่นอย่างมาก ข้าพเจ้าและลูกได้รับการต้อนรับอย่างดีมาก ได้รับความเอาใจใส่อย่างสูงทุกประการ เรื่องที่อยู่ เรื่องอาหาร เรื่องการเดินทาง เรื่องการศึกษาหาความรู้ทุกอย่างอย่างเรียบร้อยด้วยความเต็มใจและน้ำใจเต็มเปี่ยม

ศาสนาพุทธนิกายนิชิเรนโซชุนั้น เรารู้จักกันในชื่อองค์กรโซกาคักไก (Sokagakkai) เป็นนิกายศาสนาพุทธใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น มีสมาชิกประมาณ 10

ล้านคน คำสอนสำคัญของนิกายนี้คือ ให้นำเอากิจกรรมศาสนาพุทธเข้ามาในชีวิตประจำวัน และเผยแพร่ธรรมะนิกายนี้กับผู้อื่น การนำเอากิจกรรมศาสนาพุทธเข้ามาในชีวิตคือการให้ปฏิรูปมาจากข้างใน คนทุกคนมีธรรมชาติของพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว เมื่อเปลี่ยนคนก็จะเปลี่ยนสังคมได้ นำความสุขและสันติภาพมาสู่โลก ทุกวันจะต้องบ่นท่องระลึกถึงคัมภีร์ดอกบัว (Namu Myōhō Renge Kyō) หน้าหิ้งบูชาที่เมื่อเปิดออกแล้วมีแบบจำลองคัมภีร์นี้ เรียกว่า Gohonzon

นอกจากนี้อาจารย์โนซากิยังเน้นกับข้าพเจ้าว่าให้บอกมาอย่างจริงใจว่าต้องการอะไร ขอให้เปิดใจพูดตรง ๆ ท่านเน้นเช่นนี้หลายครั้ง ซึ่งเป็นที่ประทับใจข้าพเจ้ามาก ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังไปเชิญเพื่อนบ้านของท่านหรือบุตรสาว 2 คน มาร่วมรับประทานอาหารเย็นมือหนึ่งกับเราด้วย เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างข้าพเจ้าและลูกสาวกับครอบครัวนั้น เป็นการเปิดใจต่อกัน และเป็นการเผยแพร่ธรรมะแห่งนิกายนี้อีกด้วย เด็กผู้หญิงทั้ง 2 คนเข้ากับลูกสาวข้าพเจ้าได้อย่างดี คนหนึ่งเรียนวิทยาลัยทางด้านสัตววิทยา (Zoology) เขาทั้งสองตกลงว่าจะมาเที่ยวเมืองไทยและพบกับลูกสาวของข้าพเจ้า

ท่านศาสตราจารย์โนซากิจึงต่างจากอาจารย์ญี่ปุ่นท่านอื่นที่ข้าพเจ้ารู้จัก ท่านปรารถนาจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกคนในโลก ท่านเปิดเผยชีวิตจิตใจและความคิดของท่าน ขณะที่นักวิชาการญี่ปุ่นอื่นจะสงวนท่าที ท่านได้นำธรรมะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตท่านจริง ๆ ข้าพเจ้ารู้สึกสะอิดสะอูดกับศาสนาพุทธนิกายโซกาคักไก และคิดว่าศาสนาพุทธในเมืองไทยควรพยายามเข้าให้ถึงให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั่วไปเช่นนี้ มิใช่เป็นเรื่องของโลกหน้าและ/หรือเรื่องพิธีกรรมเท่านั้น สังคมสมัยใหม่ทำให้คนต้องสวมหน้ากากตามบทบาทต่าง ๆ ตามหน้าที่ ไม่ได้มีโอกาสเป็นตัวของตัวเองจริง ๆ แนวคิดแบบโซกาคักไกที่เน้นการเปิดใจแสดงออกตามความรู้สึก และให้ความเป็นเพื่อนแก่มนุษย์ผู้อื่นอย่าง

แท้จริง จึงได้รับความสนใจและเฟื่องฟูขึ้น โดยเฉพาะ
ในกลุ่มประชาชนธรรมดา ศาสตราจารย์ โนซากิจึงมี
ความพิเศษ และข้าพเจ้ารู้สึกเคารพรักท่านแม่ได้รู้จัก

ในช่วงเวลาอันสั้น เพราะมีความจริงใจ เป็นนักวิชาการ
การที่เป็นคนธรรมดา ที่เรหาพบได้ยากยิ่ง โทโน
ให้ความเข้าใจใหม่ ๆ แก่ข้าพเจ้ามากจริง ๆ

นาย Kyoseki Sasaki (1886-1933)
และบ้านของเขา

การบูชาอวัยวะเพศชาย

ภาพถ่ายบนทางขึ้นยอดเขาฮาซาชิเน ศาสตราจารย์ อะกิระ โนซากิ, ศาสตราจารย์ โยชิเดรู อิวาโมโตะ
และผู้เขียน (จากซ้ายไปขวา)